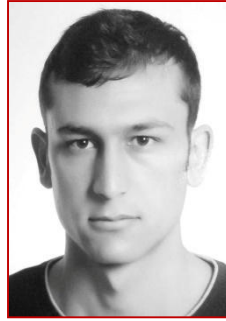

☐ **Mustafa Ağca**

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, Yüksek Lisans Öğrencisi

‘GAGAUZ TÜRKÇESİ GRAMERİ’

(Yayın Değerlendirme)

‘GAGAUZ TURKISH GRAMMAR’

(Publication Review)

Özkan, Nevzat, Gagauz Türkçesi Grameri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.*

"Türkçe konuşmaları ve eski Türk geleneklerinden bir kısmını sürdürmeleri sebebiyle Hıristiyan milletlerle, Hıristiyan olmaları sebebiyle de Müslüman Türklerle tam olarak kaynaşmamışlar, büyük güçlerin arasında sıkışıp kalmış bir toplum olarak çok sıkıntı çekmişlerdir." Gagauzların şimdiki dil, kültür ve sosyal yapısının oluşmasındaki etkenleri çok iyi özetleyen bu sözler *Gagauz Türkçesi Grameri*'nin yazarı Nevzat Özkan'a aittir (s. 1).

Dünyada yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Türk dillerinden biri de Gagauz Türkçesidir. UNESCO tarafından hazırlanan Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası'nda (*Atlas of the World's Languages in Danger*) Moldova, Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya'da konuşulan Gagauz Türkçesi kritik

derecede tehlike altında ya da ciddi risk altında olan diller arasında gösterilmektedir.¹ Dünya dilleri hakkında istatistikler sunan *Ethnologue* adlı projede ise 173 bin nüfusu ve %89 ana dili konuşur oranıyla Gagauz Türkçesi, yaygın ve sürdürülebilir olmamakla birlikte, bazı alanlarda kullanıldığı için gelişme potansiyeli olan bir dil olarak gösterilmektedir.²

Rusça, Romence ve Gagauz Türkçesi olmak üzere üç resmî dilin geçerli olduğu Gagauz Özerk bölgesinde halkın büyük kısmı günlük hayatta Gagauz Türkçesi yanında yaygın biçimde Rusça konuşmaktadır. Çok sınırlı televizyon yayını ve sayıca çok az basılı medyayı saymazsak, basın-yayın ve eğitim dili Rusçadır. Bu durum gençleri kendi dillerinden uzaklaştırmakta, hatta kimi durumlarda ana dillerini konuşmaktan utanır hâle geldikleri gözlenmektedir. Çoğu iki dilli olan Gagauzlar, ‘baskın dil’ olan Rusça karşısında kendilerine kariyer planlamalarında ve sosyal çevre edinmelerinde bir faydası olmadığını düşündükleri ana dillerini ikinci plana atmaktadırlar (Argunşah 2013: 2164). Nüfus bakımından, tehlikedeki birçok Türk diline oranla güçlü görünmekle birlikte, kimi iç ve dış tehditler nedeni ile varlığını bir yüzyıl daha sürdürmesi zor görünen bu Türk dili üzerine yapılacak çalışmaların değeri gün geçtikte artmaktadır.

Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesiyle birlikte Batı, Güney-Batı veya Oğuz grubu olarak adlandırılan Türk lehçeleri arasında değerlendirilen Gagauz Türkçesi üzerine dünyada ve Türkiye’de çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Hazırlanan çalışmalardan birisi de Nevzat Özkan’a aittir. Özkan’ın, doktora tezini düzenleyerek kitap hâline getirdiği *Gagauz Türkçesi Grameri* adlı çalışması 1996 yılında Ankara’da Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları arasından çıkmıştır. Kitap, Gagauz Türkçesi ve Türkleri hakkında araştırma yapanlar için önemli başvuru kaynaklarından biridir.

Gagauz Türkçesinin temel dilbilgisi özelliklerini örnekleriyle ele alan ve Türkiye’de bu konuda yayımlanmış bir çalışma olan bu kitap 349 sayfadan oluşmaktadır. *Giriş* bölümünden sonra, dilbilgisinin alt bölümleri olan *Ses Bilgisi* (Fonetik), *Şekil Bilgisi* (Morfoloji), *Cümle Bilgisi* (Sentaks) yer almaktadır. Kitabın sonunda *Sözlük*, *Bibliyografya*, *Ekler* ve *Metin Örnekleri* bölümlerine de yer verilmektedir.

Kitabın *Giriş* bölümünde Gagauz adının etimolojisi üzerine öne sürülen görüşler aktarılmış, ardından bunlar hakkında eleştiri ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Gagauz Türklerinin etnik yapısı, tarihi, yaşadıkları yerler, nüfusları, folkloru, sosyal yaşamları, dinî inanışları, alfabeleri, edebiyatları hakkında bilgiler verildikten sonra Gagauz Türkçesinin Türk dili içindeki yeri konusunda, yapılan çalışmalardan yola çıkılarak açıklama yapılmıştır.

Ses Bilgisi bölümünde, Gagauz Türkçesi’nde bulunan asli ve ikincil ünlüler ve bunların sayıları konusunda daha önce yapılmış araştırmalarda ileri sürülen farklı görüşler verildikten sonra, yazar kendi saptamalarını da aktarmıştır. Gagauzcanın ünlü sisteminde özellikle dikkat çeken özellik, Gagauz Türkçesinde olup da Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan kalın, dar, düz bir diş eti ünlüsü olan /á/’nın varlığıdır. Gagauz Türkçesinin bir başka özelliği de ikincil ünlü uzunluklarının bir hayli fazla

* TDK-Yazım Kılavuzu’nda ‘Gagavuz’ kelimesinin yazımı daha sonraki baskılarda ‘Gagauz’ olarak değiştirilmiştir.

¹ <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>

² Language status: 5 (developing): <http://www.ethnologue.com/language/gag>

olmasıdır. Özellikleri ve oluşum şekilleri açıklanarak verilen ünlülerle ilgili ünlü değişmesi, ünlü düşmesi, ünlü türemesi gibi ses olayları da örnekler verilerek açıklanmıştır.

Ünsüzler kısmında, Gagauz Türkçesinde bulunan ünsüzler bir tablo halinde verilmiş, ardından ünsüz değişmesi, ünsüz benzeşmesi, ünsüz ikizleşmesi vb gibi ünsüzlerle ilgili kimi ses olayları örneklerle açıklanmıştır. Bu bölümün sonunda *hece kaynaşması*, *hece yutumu*, *vurgu* konuları Gagauz Türkçesinden verilen örneklerle açıklanmıştır.

Gagauz Türkçesi, diğer Türk lehçeleri arasında özellikle ses çeşitliliği bakımından dikkat çeker. Bu ses çeşitliliği dolayısıyla, Gagauz Türkçesiyle ilgili yapılan araştırmalarda bazı farklı görüş ve değerlendirmelerin olması kaçınılmazdır. Bu değerlendirmelerle ilgili özet bilgilere yer veren yazar daha sonra seslerle ilgili açıklamaya geçmiştir. Gagauz Türkçesinin ses özellikleri verilirken tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri, Bulgaristan Gagauz Türkçesi, Anadolu ve Rumeli ağızlarıyla da yer yer karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kelime yapımı, kelime türleri, kelime grupları ile isim ve fiil çekimlerinin incelendiği *Şekil Bilgisi* bölümünde Türk dillerinin çoğunda bulunan bir kısım ekler yer verilmiş, sadece Gagauz Türkçesinde görülen yapılar ise Türk lehçeleriyle, Anadolu ve Rumeli ağızlarıyla karşılaştırılmıştır. Bazı ekler ve yapılar üzerindeki yabancı etkiler de tespit edilmeye çalışılmıştır. *Kelime Yapımı* başlığı altında, Gagauz Türkçesinde isim ve fiil türetiminde kullanılan ekler, örnek kelimeler verilerek ve her birinin kullanım alanı, sıklığı ve işlevi belirtilerek sıralanmıştır. Bu bölümde, Gagauz Türkçesinin Slav dillerinden geçen kimi ekler, özellikle de cinsiyet bildiren-(y)ka eki dikkat çekmektedir.

Şekil bilgisi içerisinde değerlendirilen *Kelime Türleri* başlığı altında, *İsim* alt başlığıyla isim ve isim türleri Gagauz Türkçesinden verilen örneklerle açıklanmıştır. İsme gelen çekim ekleri de ayrı maddeler hâlinde, yine örneklerle anlatılmıştır. *Hâl Ekleri Arasındaki Görev Değişikliği* bölümünde Gagauz Türkçesinde oldukça fazla görülen görev değişiklik veya paylaşımları (yönelme hâli yerine yükleme hâli ekinin kullanımı gibi) verilmiştir. İyelik çekimi, soru eki, aitlik eki ayrı maddeler altında değerlendirilmiştir. *Sıfatlar*, *Zarflar*, *Zamirler* alt başlıklarında bu isim türleri hakkında bilgiler verilmiş, Gagauz Türkçesinde bulunanlar sıralanarak yapıları ve kullanım yerleri özetlenmiştir. Bu kısımda, birleşik kelime kalıplarından oluşan ve Gagauz Türkçesinde çok sayıda bulunan (*şansora < şu+andan+sonra* gibi) zaman zarfları ile *ileri*, *geeri* gibi yön zarflarının önce ve sonra zaman zarfları yerine kullanılması dikkati çekmektedir.

Fiiller bölümünde fiil çatıları konusundan sonra *fiil çekimine* yer verilerek, şekil ve zaman ekleri, ek fiil ve fiillerin birleşik çekimleri, Gagauz Türkçesindeki şekilleri, kullanım alanları ve özellikleri belirtilerek sıralanmıştır. *Sıfat-fiiller*, *zarf-fiiller*, *isim-fiiller*, bu fiil biçimlerini oluşturan ekler örneklerle incelenerek sıralanmıştır. Gagauz Türkçesindeki *edatlar*, *ünlemler*, *bağlaçlar* ve *son çekim edatları* ile *Kelime Türleri* bölümü bitirilmiştir. Bu bölümde, haber kipleri arasındaki *-A/ır* geniş zaman ekinin daha çok gelecek zaman anlamıyla kullanılması, zarf-fiil eklerindeki farklı yapılar ve bağlaçların çeşitliliği dikkate değer niteliktedir.

Şekil bilgisi içerisinde incelenen *kelime grupları* ise Gagauz Türkçesinde temel cümle içinde bulunan çeşitli kelime grupları örneklerle açıklanmıştır.

Cümle (Bilgisi) bölümünde, yüklem, özne, nesne gibi cümleyi oluşturan temel ve yardımcı unsurlar açıklandıktan sonra cümle çeşitleri anlatılmış ve cümle tahlilleriyle bölüm sonlandırılmıştır. Bu bölüm

Gagauz Türkçesi için özellikle önemli olduğu için genel Türkçe söz dizimi kuralına göre devrik sayılan cümle yapılarının, nedenleri ve sistemi üzerinde durulmuştur.

Sözlük kısmında, yazarın ifadesiyle, taranan metinlerde görülen ve açıklanması gereken kelimelerin karşılıkları verilmiş, ödünç kelimelerin kaynağı ve Gagauz Türkçesine giriş yolu teorik olarak izah edilmiştir. Gagauz Türkçesinin tarihî ve yaşayan Türk şiveleri ve Türkiye Türkçesiyle ilgisini ortaya koyan mahallî ve arkaik kelimeler, derleme, tarama, şive ve lehçe sözcükleriyle karşılaştırılmıştır.

Bibliyografya kısmında, çoğunluğu Gagauz Türkleri ve Türkçesiyle ilgili olan ve çalışma hazırlanırken yararlanılan kitap ve makalelerin künye bilgileri verilmiştir.

Ekler kısmı, Gagauzların kullandığı alfabeler, Karamanlı Türkçesi eserlerinin alfabetesi ve biri Türklerin batıya göç yollarını diğeri Gagauz Türklerinin yaşadığı yerleri gösteren iki haritadan oluşmaktadır.

Metin Örnekleri kısmında, daha önceki bölümlerde verilen örneklerin alındığı Kiril, Romen ve Karamanlı alfabeleriyle yazılmış çeşitli metinlerden örnekler verilmiştir.

Özkan bu çalışmasında, Türkiye Türkçesine yakınlığıyla dikkati çeken Gagauz Türkçesini tüm yönleriyle incelemiş, kendi tespitleriyle uyuşmayan farklı görüşleri karşılaştırma yaparak ve kaynak göstererek çalışmasına almıştır. Özellikle kendine has yapılarıyla ve ses özellikleriyle Türk lehçeleri arasında önemli bir yere sahip olan Gagauz Türkçesi üzerinde yapılacak böyle değerli çalışmaların önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Kaynaklar

Argunşah, Mustafa (2013). Gagauzlar. *Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Eylül-Ekim, S. 54.

<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>

<http://www.ethnologue.com/language/gag>

Yayıma Hazırlayan: Edanur Sağlam